

Hádkanky Nezvalovy *Abecedy*

Jednou z nejznámějších částí poetické *Pantomimy* (1924) je *Abeceda*, která se díky své hravosti stala vděčným předmětem výuky. V učebnicích se obvykle uvádí, že jednotlivá čtyřverší byla inspirována tvary písmen. Toto tvrzení není nesprávné, ale vyzdvihuje jen jeden princip kompozice textu. V následujících řádcích se pokusíme na konkrétních příkladech ukázat, že souvislost mezi písmeny a „doprovodnými“ texty je různorodější, leč pro žáky a studenty mnohdy skrytá.

Abeceda je uvozena mottem z Rimbaudovy Alchymie slova: „Vynalezl jsem barvu samohlásek! – A černé, E bílé, I červené, O modré, U zelené!“ (se spojováním samohlásek a barev se setkáme také ve známé Rimbaudově básni Samohlásky). Motto se objevuje již v prvním, časopiseckém vydání z roku 1923, ale chybí v samostatném knižním vydání z roku 1926. Nezval v předmluvě k tomuto vydání vypuštění motta komentuje: „Nešlo mi [...] o fyziologické vystižení barvy hlásek a o jejich básnickou rekonstrukci. Písmeno mi bylo spíše motivem nežli námětem, kaménkem, jenž měl rozvířiti hladinu, záminkou k básni“ (Nezval, 1926, s. 3). Navzdory Nezvalově snaze „setřást“ Rimbauda z *Abecedy*, respektive snaze o zdůraznění obrazové složky (poetismus přikládal obrazové poezii velkou váhu), můžeme v jednotlivých verších nalézt Rimbaudovo barevné kódování. Spojuje-li v Samohláskách Rimbaud U se zelenou a pastvinami, pak lze totéž konstatovat u Nezvala (*Abecedu* citujeme podle Nezval, 2011):

U

připomínáš tiché dětství naše
bučení kravek v zátoce
v plátěných košíkách pastýřské mesiáše
a smaragdovou zeleň ovoce

Tím se samozřejmě neruší možné spojení na základě zvukové nebo tvarové asociace (bučení, respektive tvar zátoky připomínající U), asociace probíhá na několika rovinách zároveň. Podobně nalézáme u obou autorů spojení I a červené:

I

pružné tělo tanečnice
nad hlavou červený vějíř plápolá
Kapelníkova rudá kštica
nejvyšší tóny! Indianola

Písmeno I dokládá spojitost rovněž mezi prvním písmenem slova Indianola a písmenem I (jedná se o obecný princip slabikáře: A jako auto, B jako babička atd., a v případě *Abecedy* tedy I jako Indianola). Indianola je název dobově populární foxtrotové skladby pojednávající o stejnojmenné indiánské dívce (indiány ve čtyřverší připomene též jiné označení červené barvy: rudá). Je možné, že spojitost s písmenem (v tomto případě raději snad mluvíme o samohlásce) a čtyřverším může být také v tom, že ve zvuku [i] jsou ve srovnání s ostatními samohláskami skutečně přítomny „nejvyšší tóny“. Metoda

iniciály se vyskytuje např. i v písmenu H (H jako hrazda), L (L jako lyra, lampička, případně Lenin) nebo F (F jako první písmeno patřící skrytému ženskému jménu; ve stejném písmenu je uvedeno i písmeno M, které odkazuje k fiktivnímu jménu Nezvalovy múzy – Mireio). Poněkud skrytě je tato metoda použita v písmenu C (C jako Colombo nebo capitano – srov. „tož vzhůru kapitáne do Ameriky“) a snad i v písmenu S:

S

V planinách Černé Indie
žil krotitel hadů jménem John
Miloval Elis hadí tanečnici
a ta ho uštkla Zemřel na příjici

Příjice je pojmenováním pro syfilis. Spojitost právě citované miniaturní jarmareční písně s písmenem S může být dokonce několikanásobná: tvarová (had vypadá jako S), zvuková (syčení hada), iniciálová (S jako syfilis).

Vedle jednoduchých tvarových spojů (A jako chatrč, ležaté B jako řadra, C a D jako měsíc, g jako laso, H jako hrazda...) jsou v *Abecedě* tvarové spoje komplikovanější, respektive ne tak zřejmé na první pohled. Ještě průhledné je snad spojení v následujícím čtyřverší:

JQ

Přes Německo do Francie
dudák se svým měchem větry pluje
Chodské písně pomalu
hvízdá na svou píšťalu

Písmena JQ připomínají dudákovu píšťalu a měch. Obtížnější je to u písmen M a W, které odrážejí Nezvalův zájem o chiromantii (hádání z ruky) a astrologii.

M

jasná hvězdo chiromantie
Úspěch se s hlavní čarou kříží
Život a srdce dvě mocné linie
ve smrti dlaň tvou navždy k spánku sklízí

W

Kasiopea jak letec bezúhonná
kroužící nad hlavou mocného faraona

Pro hádání z ruky jsou podstatné tři hlavní čáry, jejichž spojení na lidské dlani připomíná velké písmeno M. Je zajímavé, že knižní vydání *Abecedy* z roku 1926 obsahuje v obrazovém doprovodu (jehož podstatnou částí jsou taneční kreace Milči Mayerové) nápopědu v podobě fotografie lidské dlaně s nakresleným M. V písmenu W je souvislost dána tvarem souhvězdí Kasiopey, které na obloze připomíná písmeno W. Zvláštním případem je písmeno Z: posledním slovem čtyřverší (a tedy celé *Abecedy*) je Eiffelka.

Eiffelova věž svým tvarem připomíná A, první písmeno abecedy, čímž je dosaženo cyklické kompozice skladby.¹

Viděli jsme, že asociace probíhají často na několika rovinách zároveň, mohou být jak tvarové, tak zvukové, barevné, iniciálové. To není nijak zvlášť překvapivé. Zajímavější je, že čím více se nám daří proniknout do jejich podstaty, tím méně texty vyznívají jako svobodná hra představivosti – souvislosti mezi jednotlivými slovy nebo verši se ozřejmují, vystupují dříve netušené souvislosti. Svoboda, volnost jsou v *Abecedě* poněkud problematické kategorie. Všimněme si, kolik asociací je vyložene čítankově poetistických, téměř teozovitých (vezmeme např. to, že ze všech myslitelných tvarových asociací písmena H se v textu objeví hrazda a s ní spojený cirkus a klaun). Rovněž základní kompoziční princip využívá napětí mezi volností a nutností, kterou zastupuje abecední pořadí jednotlivých písmen.

Podobně napínavý je i svár na rovině verše. Verše *Abecedy* jsou často pravidelné, leckdy ale metrickou normu porušují. Podle Miroslava Červenky se jedná o předstíranou nedbalost a improvizáčnost, která „přispívá ke konstrukci subjektu moderního básníka, ležérního mládence a improvizátora života, volně těkajícího ve světě ustálených tvarů a norem, které zvládá bez potíží a porušuje podle libosti, aniž by proto vstupoval do situací konfliktu, napětí, útoku a obhajoby“ (Červenka, 2001, s. 72). Nepravidelnosti ale není tolik, kolik by se na první pohled mohlo zdát. Např. písmeno A se jeví jako čtyřverší složené z jednoho verše trochejského a tří veršů jambických (nejedná se tedy o porušení metrické normy):

A

nazváno buď prostou chatrčí

Ó palmy přeneste svůj rovník nad Vltavu!

Šnek má svůj prostý dům z nějž růžky vystrčí

a člověk neví kam by složil hlavu

Příčinou metrické nejednotnosti je grafický zápis. Jakmile A učiníme součástí prvního řádku, stane se z trocheje jamb a celé čtyřverší metricky jednotným. Podobně je to u výše citovaného čtyřverší k písmenům JQ. První verš má osm, druhý deset, třetí a čtvrtý sedm slabik. Učiníme-li „jé“ a „qé“ součástí prvního řádku, první verš bude mít rázem shodný počet slabik s veršem druhým a získáme „strofu“ 10.10.7.7. Uvedené čtyřverší je jako jediné v celé *Abecedě* trochejské – snad je zde využito tradiční konotace trocheje jako domácího metra: vždyť je také chodský dudák ve srovnání se všemi „exoty“ *Abecedy* postavou ryze českou.

¹ Srov. s: „Není také náhodné, že abeceda Nezvalova avantgardního ‚cestopisu‘ začíná a končí připomenutím dvou metropolí avantgardního umění“, respektive „Vertikalitu evokuje již písmeno a čtyřverší ‚A‘ a podobně i ‚Z‘ („vzhůru po Eiffelce!“)“ (Vojvodík, 2011, s. 66, respektive s. 68).

Potenciální nejistotu v chápání textu způsobuje i vynechání interpunkce (z interpunkčních znamének se vyskytuje pouze vykřičník a otazník). Podívejme se např. na písmenko D:

D

luk jenž od západu napíná se
Indián zhlédl stopu na zemi
Poslední druhové zhynuli v dávném čase
a měsíc dorůstá prémie kamení

V posledním verši měsíc dorůstá kamení prémie, tedy slovo kamení je ve větě podstatné jméno. Zkusme ale do věty vložit čárku: *a měsíc dorůstá, prémie kamení. Nyní máme z jedné věty dvě: měsíc dorůstá a prémie kamení (kamení je sloveso). Oporu pro tuto operaci bychom našli ve verši k písmenu H: „klaun skočil z hrazdy hudba mlčí Drum!“, kde věty nejsou odděleny čárkami. Co může znamenat spojení „prémie kamení“? To, že prémie se postupně proměňuje v kameny, které lze ve světle předchozího verše („Poslední druhové zhynuli v dávném čase“) chápat ve smyslu: kameny – hroby. Motiv decimování amerického kontinentu je připraven již písmenem C, v němž se vyzývá k výpravě do Ameriky, s trochou fantazie se mihne v písmenu g v souvislosti s konzumací buvolího (tj. asi spíše bizoního) masa. Není naším cílem stanovit, zda v inkriminovaném verši má, či nemá být pomyslná čárka, chtěli jsme jen naznačit, že absence interpunkce může vést k různým čtením a text se tak stává potenciálně významově bohatším.

Některé texty *Abecedy* opravdu připomínají hádanky: ptají se nás na to, zda uhodneme, jaká je souvislost jednotlivých jevů s daným písmenem, respektive mezi sebou. Na rozdíl od hádanek však nemáme k dispozici řešení, můžeme se tedy jen dohadovat. Právě to je ale podstatné, protože „básnické hádanky nejsou kladeny proto, aby byly uhodnuty, ale aby básnický působily právě svou záhadností...“ (Mukařovský, 2007, s. 392).

Prameny

NEZVAL, V. *Abeceda*. Praha: J. Otto, 1926.

NEZVAL, V. *Básně I*. Brno: Host, 2011.

Literatura

ČERVENKA, M. *Dějiny českého volného verše*. Brno: Host, 2001.

MUKAŘOVSKÝ, J. Sémantický rozbor básnického díla: Nezvalův Absolutní hrobař. In *Studie II*. Brno: Host, 2007, s. 376–398.

VOJVODÍK, J. *Abeceda*. In VOJVODÍK, J.; WIENDL, J. (eds.). *Heslář české avantgardy. Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908–1958*. Praha: FF UK a Togga, 2011, s. 63–73.